

давало повод для насмешек в петербургском высшем свете. Как отмечалось, он не перешел и в православие, что делало по сути незаконным и его брак и рожденных в этом браке 4 детей. Интересно, что на петербургских приемах (и даже дипломатических) с личного разрешения Александра III он бывал в венгерском парадном костюме. В последние десятилетия жизни Зичи получал все больше заказов с родины и несмотря на свою занятость в качестве придворного художника работал над ними предельно добросовестно, внося огромный вклад в венгерское искусство книжной иллюстрации. Зичи вел активную переписку с венгерскими деятелями культуры, особенно художниками и писателями.

В своих письмах Зичи не скрывал горечи в связи с тем, что почти весь его творческий путь протекал на чужбине. Приходится иногда сожалеть, откровенно заметил он в одном письме, что мне пришлось пожертвовать собой «ради хотя и искренне любимой, но все же чужой для меня нации»¹. В последние годы жизни он особенно сильно чувствовал тоску по родине и одиночество. Большая часть обширного творческого наследия Зичи (и в том числе работы, выполненные по высочайшему заказу) находится в российских собраниях – в Государственном Эрмитаже, Русском Музее, Третьяковской галерее, а также в литературных музеях². Многое – в запасниках и выставляется для широкой публики лишь во время временных выставок. Но некоторые значительные работы художника имеются и в Венгерской национальной галерее. Первая большая выставка работ художника, хранившихся в СССР, прошла в Венгрии в 1952 г., к 125-летию Михая Зичи³. За этой выставкой последовали другие, в том числе недавняя – 2007–2008 г., плод сотрудничества Эрмитажа и Венгерской Национальной галереи⁴.

Перевод с венгерского языка А.С. Стыкалина

Rita Kishshne Budai. «Художник Його Императорської Величності». Михай (Михайло Олександрович) Зічі (1827 - 1906). Доля угорського художника в Росії

Статтю присвячено російському періоду у житті та творчості угорського художника Михая Зічі. Автор з'ясовує причини перебування митця на території Російської імперії, що тривало понад п'ятдесят років. Оглянуто процес формування та становлення Зічі як майстра. Проаналізовано його діяльність як придворного художника. Визначено зв'язки М.Зічі з російською та грузинською культурами.

Ключові слова: мистецтво, Російська імперія, Угорщина, Михай Зічі, придворний художник.

Rita Kishshne Budai. "Artist of His Imperial Majesty". Mihály (Michael A.) Zichy (1827–1906). Fate of the Hungarian artist in Russia.

The article is devoted to the Russian period in life of Hungarian artist Mihály Zichy. Author ascertains the artist's staying in the Russian Empire, which lasted more than fifty years. Formation of Zichy as master is examined. His work as a court artist is analyzed. M.Zichy ties with Russian and Georgian culture are defined.

Keywords: art, Russian Empire, Hungary, Mihály Zichy, court painter.

УДК 94:32.019.5(497.12)

К. В. Мальшина

НАЦІОНАЛЬНЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ У ПОГЛЯДАХ ТА ПОЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛОВЕНСЬКОГО КЛЕРИКАЛІЗМУ (1918–1929 рр.)

У статті розглянуто витоки словенської державотворчої ідеї, проаналізовано партійну палітру словенської політики у 1918-1929 рр., охарактеризовані клерикальний, ліберальний та соціалістичний політичні табори та їхній розподіл на напрями югославізму та словенства, впорядковані їхні програмні державотворчі погляди у боротьбі за політичну реформу в Королівстві СХС, розглянуто фактори розвитку політичного католицизму в Словенії, розроблено періодизацію його державотворчої діяльності.

Ключові слова: Держава СХС, Королівство СХС, Словенія, політичний католицизм, державотворчі намагання.

До 1918 р. велика частина словенських етнічних земель входила до складу Австро-Угорської імперії, її етнічні землі були розділені між Австрією, Королівством Угорщиною та Королівством Італія.

Перший словенський політичний протест проти існуючого державно-адміністративного устрою піднявся під час революції 1848 р., коли одне з перших громадських об'єднань, ліберальне Віденське товариство «Словенія», висунуло чітко розроблену політичну програму. Так звана Програма Об'єднаної Словенії включала в себе 3 головних вимоги з приводу державного устрою Австрійської імперії: «1. Політично

¹ Письмо приводится в книге: Lázár B. Zichy Mihály élete és művészete. Bp., 1928. 128-129.о

² Из литературы о Зичи, вышедшей на русском языке, см.: Тихомиров А. Искусство Венгрии IX – XX веков. М., 1961; Алёшина Л.С. Михай Зичи. М., 1975.

³ Из работ, вышедших в эпоху социализма, заслуживает упоминания: Berkovits I. Zichy Mihály. Bp., 1964.

⁴ См. каталог: Zichy Mihály, a "rajzoló fejedeleme". Bp., 2007.

роздроблений народ словенців в Крайні, Штирії, Примор'ї і Карінтії як єдиний народ об'єднати в єдину державу, щоб він мав свої власні провінційні збори; 2. Щоб словенська мова у нас мала повністю ті ж права, які має німецька мова в німецьких землях; 3. Щоб Словенія була невід'ємною частиною Австрійської, а не Німецької імперії» [4, с.102].

Третя вимога відображала страх словенців перед ідеєю майбутнього об'єднання німецьких князівств, у тому числі і Австрії, в єдину Німецьку імперію, про що вже в 1848 р. говорили політики; це загрожувало повним «втопленням» слов'янських народів Австрійської імперії у «морі германства». Зауважимо, що далі ідеї парламентської автономії словенці не пішли. Ця програма стала основою для розвитку ідеї державного будівництва в словенській політиці аж до 1945 р. Головним її провідником у Королівстві СХС став консервативний, клерикальний табір.

Джерелами для вивчення проблеми можуть слугувати, перш за все, опубліковані документи та матеріали, що включають матеріали засідань Національного та Провінційного урядів Словенії, скупщини та урядів Королівства СХС, а також документи словенських партій міжвоєнного періоду, в тому числі католицької партії – Всесловенської (з 1920 р. Словенської) народної партії (далі - ВНП/СНП) [12], праці, виступи та мемуари ідеологів політичного католицизму, таких як Я.Є.Крек, А.Ушенічник, М. Шкербець, матеріали щотижневика СНП «Словенець» [16].

В цілому треба зауважити, що тема не була популярною у часи Другої Югославії. У той період головними проблемами вивчення історії міжвоєнного періоду був робітничий, зокрема комуністичний рух, та якщо висвітлювалися відносини КПЮ з іншими партіями з того чи іншого питання, деяка увага приділялася також і супротивникам комуністів та їх позиціям стосовно даного питання. Прикладом цього є роботи знаних науковців Я.Плетерського [9; 10], який у 1960-70-ті роки вивчав основи словенського християнського соціалізму в контексті боротьби соціал-демократів за розширення своєї соціальної бази за рахунок залучення демократичних католицьких мас з-під клерикального керівництва до своїх лав, та Я.Прунка [13; 14]; в свою чергу М. Мікуж популяризував тодішні погляди на проблему в своїй узагальнюючій праці [5]. Боснійський фахівець М. Зечевич, відомий спеціаліст з історії Югославії ХХ ст., частково висвітлює участь словенського католицького табору у політичному житті Королівства СХС [19; 20]. При фінансуванні Ватикану в Римі було організовано симпозіум, присвячений католицькому політику А.М. Сломшеку (1983).

Але після здобуття незалежності Словенії її історики почали розроблювати теми, які до того замовчувалися. Для цього існували не тільки суб'єктивні, але й об'єктивні причини, архіви державних установ Югославії ще не були достатньо розібрані та вивчені, час для цього прийшов вже після 1991 р. У 1992 р. пройшов важливий для нашої теми симпозіум «Католицька церква та католики в словенській політиці та культурі 1890-1941 рр.», який організувало громадське товариство «Словенська матиця», де знову ж таки більше уваги приділялося культурним аспектам діяльності церкви, ніж політичним. В Римі продовжили проводити симпозіуми, присвячені окремим діячам словенського клерикалізму – А.Махніча (1990), А.Б.Єгліча (1991), Я.Є.Крека (1992). Т.Сімчич вивчав внесок А.Госара у теорію та практику християнського соціалізму в Словенії.

На вивченні нововідкритих документів в останнє десятиліття виросла плеяда молодих істориків, які почали плідно працювати у цьому напрямі, серед яких А.Рахтен, Е.Пелікан, М. Стіпловшек. Фактично дослідження словенської політики з нових, не однопартійних точок зору, з використанням сучасних методів та підходів тільки починається.

Для кращого розуміння поглядів словенського клерикалізму щодо національного державотворення у 1918-1929 рр. важливо оглянути фактори генези та розвитку політичного католицизму в Словенії, охарактеризувати головні напрями супротивників клерикалізму, впорядкувати їх програмні державотворчі погляди, розглянути головні напрями та розробити періодизацію діяльності католицьких політиків у 1918-1929 рр.

Католицький клерикалізм, або політичний католицизм, пройшов складний шлях розвитку і формування власної політичної програми. Цей рух мав значну соціальну базу в Словенії (духовенство, селяни-фермери, дворянство, ремісники, кваліфікований пролетаріат). Його прихильники, схвилювані капіталістичними тенденціями, пов'язували з ним надії на стабільний розвиток господарства і правової сфери, зміцнення основ сім'ї та держави.

Всередині словенського католицького руху сформувалося декілька напрямів. Найбільш впливовою з них до 1917 р. була консервативна група прибічників монархії, станového представництва та феодалних традицій. Ліберали ще признавали ідею національної емансипації. Політичний католицизм мав у своїх лавах групу соціал-католиків, тобто християнських соціалістів. Їхніми центральними ідеями були християнське неприйняття багатства, конкуренції та християнський заклик до справедливості та солідарності. В контексті цього в Словенії виник «Християнський соціальний рух» [18, с.9].

Протягом Першої світової війни, особливо наприкінці, політичний католицизм в Словенії різко поміняв свою направленість, від переваги консерваторів до християнського соціалізму, від югославізму до націоналізму, від реформістської парламентської тактики до провідної ролі у відкритій боротьбі. Зміни політичної тактики залишилися характерними для словенського клерикалізму й у часи Королівства СХС. Являючись найбільш політично вагомим рухом в Словенії на зламі епох – австро-угорської та югославської, – клерикалізм слідував всім хвилям громадсько-політичних настроїв у Словенії та намагався боротися зі зростаючою політичною конкуренцією.

Наприкінці Першої світової війни в Словенії вже існував значний політикум, розділений на три основні табори - консервативний, ліберальний і соціалістичний, які оформилися партійно з середини 1890-х рр. Питання словенського державного устрою було головним для всіх політичних сторін.

Консервативний табір складали клерикали, Всесловенська національна партія (ВНП) (створ. у 1895 г.), яка мала свої організації по всій Словенії, з основною базою у Крайні; з 1910 р. до них примикав Югославянський професійний союз, утворений робітниками-християнськими соціалістами.

Національно-прогресивна партія (НПП) (створ. у 1894 р.) і національні радикали становили ліберальний табір. Також з 1907 р. діяла «Національна робоча організація» ліберального спрямування.

Соціалістичний табір становили Словенська республіканська партія селян та робітників, Соціалістична партія Югославії (СПЮ); легальна Незалежна робітничка партія Югославії, (НРПЮ), та нелегальна Комуністична партія Югославії (заснов. у 1919 р.).

Найбільш важливою особливістю словенського модерного клерикалізму була відсутність його обмеження – тільки поклатися на авторитет державної та церковної еліти. Новий клерикалізм познайомився з можливостями буржуазної демократії й побачив шлях до зміцнення своїх устоїв у контролі над народом, який буржуазне суспільство тягнуло в політичне життя [9, с.46-47]. Активісти успішно впроваджували новий клерикалізм, зосереджуючись на проблемах буржуазії та пролетаризованого населення села та міста, та створили сучасну масову партію, засновану на мережі «неполітичних» організацій, – споживчих кооперативів, робітничих асоціацій, тощо.

Особливість тієї ситуації створювала та обставина, що кожне нове досягнення передових громадських сил, особливо робітничого руху, в поширенні демократії, а також соціальних прав, безпосередньо укріплювало партію модерного клерикалізму. Боротьба за загальне рівне виборче право принесла клерикалам політичні бонуси. Таким чином, наприкінці війни ВНП «тримала під своїм впливом не менше 80% всіх словенців» [1, с.86].

Важливим чинником розвитку словенського політичного католицизму стала лінія хорватської політики, яка до кінця I світової війни підтримувала ідею югославянської єдності [11, с.430]. Не менш важливим фактором були династичні трансформації: втеча Черногорських Негошів з окупованої держави, розпад Австро-Угорщини, трансформація Сербії в конституційну монархію з новим напрямом зовнішньої політики дали поштовх думки про рішення словенського національного питання при опорі на Сербію [10, с.49].

Тому в поглядах словенських політиків на майбутнє державний устрій Словенії ідея автономії набула вигляду загальної ідеї державної словенсько-хорватсько-сербської триєдності, яка в ході дебатів набувала різних форм. Її головними провідниками у словенському суспільстві до 1918 р. були клерикали та соціал-демократи. Ліберальний табір, більше схилений до ідеї чистої автономії, в часи I світової війни загубив більшість електорату, причиною чого була загальна громадська думка о слабкості малого словенського народу перед буревіями війни та неможливості самим захистити свою національну єдність.

Клерикали уявляли собі майбутнє словенської державності у вигляді Триєдиного королівства - Австрії-Угорщини-Югославії, де третю частину представляли б об'єднані габсбурзькі слов'яни; в своїх державних устремліннях вони спиралися на очікування реформ від нового імператора.

Однак при загальній орієнтації клерикалів на католицьку політичну доктрину, яка включає принцип династичної лояльності, вони не ще надавали політичного характеру національному питанню і не уявляли собі майбутнє Словенії поза межами імперії, яка одна, як вони вважали, могла захистити словенські землі від територіальних домагань Італії.

Головним каталізатором поворотів у політичних поглядах клерикалів на національну словенську державність стали результати Першої світової війни.

Фактично боротьба за національне самовизначення з боку словенського політичного католицизму почалася на шляху до власної національної державності у співтоваристві з хорватами та сербами у складі Держави СХС, яка була заснована 29 жовтня 1918 р. та існувала до 1 грудня 1918 р., коли об'єдналася з Королівством Сербії до Королівства СХС.

Головними політичними цілями партії після Першої світової війни стали встановлення словенських кордонів з Австрією, Італією та Угорщиною, а також боротьба за Об'єднану Словенію. Вже 16 серпня 1918 р. в Любляні була заснована антигабсбурзька Національна рада по словенській землі і Істрії (Національна рада), яка була «надпартійною організацією політичної ініціативи, створеною з метою висловити волю словенського народу в поглядах на національне самовизначення і створення незалежної югославської держави».[14, с.155] Більшість мандатів в ній належало ВНП, також в неї входили ліберальна Югославська Демократична партія (ЮДС), політичне товариство «Єдність» у Трієсті, Політичне і економічне об'єднання словенців і хорватів в Істрії і Католицьке політичне і економічне об'єднання Словенців Карінтії, а також Югославська Робітничка соціал-демократична партія (ЮСДС) [14, с.145]. Національна рада обрала головою вже тоді провідного словенського політика, голову ВНП доктора Антона Корошця.

Національне віче в Загребі 30 жовтня 1918 р. призначило за пропозицією Словенської Національної ради Національний уряд СХС в Любляні, який об'єднував, за винятком закордонних справ, всі органи виконавчої влади – 12 повіренств: внутрішніх справ, харчування, освіти і богослов'я, правосуддя, соціального забезпечення, фінансів, транспорту, індустрії і торгівлі, громадських робіт і ремесел, сільського господарства, національної оборони та охорони здоров'я.

Перший вільно і демократично встановлений словенський Національний уряд був коаліційним, в нього увійшли представники всіх існуючих на той час словенських політичних партій: 6 членів католицької ВНП, 5

членів ліберальної ЮДС та 1 член ЮДС. Національний уряд очолив теж прибічник ВНП, дворянин та землевласник Йосип Погачник.

Вирішення головного питання – яким чином улаштувати Словенію після здобуття незалежності від Австро-Угорської імперії: чи будувати свою власну, повністю незалежну державу (так зване “словенство”), здійснивши своє право на самовизначення, або погодитися на союз з іншими південними слов'янами, об'єднання південних слов'ян в єдину державу (для чого використовували термін “югославізм”), – постало ребром вже у 1917 р. Причиною цього була лютнева революція в Росії та її вихід з війни, а також загальна економіко-політична криза воюючих сторін. І якщо до кінця війни переважна більшість словенського політикуму схилилася до югославізму, що допомогло здобути незалежність від Австрії, то після створення Держави СХС та національних словенських владних структур в неї ситуація різко змінилася.

Саме в цей час клерикали зрозуміли особливість ситуації. З одного боку, свобода від іноземного гніту давала всі можливості для здобуття етнополітичної єдності словенців та економічного зростання, а саме для завершення процесу словенського державотворення, і, як провідна політична сила, ВНП зайняла головуючі позиції у внутрішній політиці Словенії, сприймаючи більшість відповідності за це на себе. З другого боку, досягнення цієї мети потребувало народної єдності та єдності політичної, коаліційної. Спільні зусилля мали бути зосереджені на об'єднанні розділених війною словенських земель та захисті порядку, в тому числі політичного, всередині Словенії. Але вже в цих складних умовах словенський політикум розділився на дві течії – югославізм та словенство. У рамках Держави СХС ця тенденція здебільшого проявлялася не у політиці, а у громадській думці. Коаліційний національний уряд, натхнений духом національної волі та величезним потенціалом словенців, діяв спільно [7, с.82-102]. Великими здобуттями стала розбудова словенської державної адміністрації та встановлення словенського кордону в Штирії. Нажаль, італійська окупація Примор'я у листопаді 1918 р. та австрійський опір у Каринтії стали першими поразками словенської політики у часи Держави СХС, і всю відповідальність за ці поразки поніс католицький політичний табір.

Звісно, у будь-якому разі з Національним урядом СХС в Люблянці вперше в її історії здобули свою національну державну владу, в якій на короткий час була здійснена словенська національна воля. Але після створення Королівства СХС, відповідно до великосербської національно-політичної програми, незабаром проявилася тенденція до централізації державної влади. Вже 20 січня 1919 р. регент Олександр Карагеоргієвич перейменував Національний уряд у новий Провінційний уряд в Словенії. Перейменування стосувалося не тільки самої назви уряду, але й характеру його активності. Обсяг його адміністративної відповідальності було значно зменшено. Очевидно було підпорядкування Провінційного уряду центральному урядові в Белграді [6, с.17]. Таким чином, із створенням Провінційного уряду через два місяці після югослов'янського возз'єднання незалежна словенська влада припинилася, оскільки Провінційний уряд «не мав більше характеру автономного представництва та перестав представляти найвищу владу» [19, с.187].

Провінційний уряд складався тільки з голови та його замісника, і тільки після наполегливих зусиль ВНП кількість повіренств була збільшена від чотирьох до шести: повіренство внутрішніх справ, освіти та релігії, правосуддя, сільського господарства, соціальної політики та громадських робіт. Всі останні справи знаходилися у веденні відповідних белградських міністерств. Керівництво Провінційним урядом найдовше було в руках Словенської Народної партії (квітня 1920 р. ВНП була перейменована у СНП), яка успішно виконувала покладені на неї обов'язки та надії здійснювати свою владу якомога незалежніше, і тому в белградській газеті Провінційний уряд Словенії йменували «сепаратистським». СНП вимагала встановлення Провінційних зборів Словенії, які позначали би собою важливу опору словенським автономістським зусиллям, але центральний уряд цього протидіяв. Цей усичений Провінційний уряд Словенії працював до 12 липня 1921 р., коли його дія було припинено за Відовданською конституцією [17, с.88-96].

Міжнародні намагання словенських політиків 1920 р. – Рапалльська угода та програний Каринтійський плебісцит – закінчилися катастрофічно для словенського народу. Загублення словенської етнічної території Примор'я та Каринтії, коли за кордонами залишилося біля 1 млн. словенців, стало для СНП новою серйозною поразкою, вже в новій країні, що призвело до зниження авторитету партії в Словенії; наступною поразкою партії стала Видовданська Конституція 28 червня 1921 р.

Принциповою особливістю першої югославської держави були конституційно прийняті національний унітаризм та державна централізація, що означало новий етап у національно-визвольних змаганнях словенської нації. Відовданська конституція, прийнята 28 червня 1921 р. проти волі переважної більшості словенських депутатів, не брала до уваги існування окремих югослов'янських націй. Визнавалася тільки одна, т.зв. югославська нація, в цьому випадку словенці, хорвати і серби (інших етнічних назв конституції навіть не згадували) були тільки «племена» єдиної югославської нації. У той же час конституція встановлювала строго централізований державний устрій. Таким чином, можливість подальшого національного розвитку вже сформованих югослов'янських націй піддавалася сумніву. Словенська політика і національне творення були в такій югославській державно-політичній реальності на вирішальному роздоріжжі: чи сприймати потоплення в неіснуючій югославській нації, яка являла би собою єдиний логічний національний образ унітаристської Югославії, чи, усвідомлюючи особливу словенську національну ідентичність, боротися за право на свою власну мову, культуру і свою національну державність, яку забезпечив би перетворений автономістським або федеративним чином югославський державний союз.

Для СНП, з моменту прийняття Видовданської Конституції 1921 р. знову почалася боротьба за національне самовизначення [16, 14.07.1921, с.2]. СНП побачила нову основну політичну мету – оголосити боротьбу за перегляд конституції та її перетворення на федеративну. Партія визнавала законність

конституції, але зазначала, що її було прийнято проти волі більшості словенського народу та вона містить статті, спрямовані проти словенських демократичних, етнічних та релігійно-моральних принципів [5, с.210-211].

У серпні 1921 року СНП почала організувати акції протесту своїх прихильників проти прийняття конституції та її перегляду, що тривало ще протягом вересня і жовтня. На мітингу на Брезьях 4 вересня 1921 р. голова партії Антон Корошець звинуватив уряд у Белграді, що країною володіє відсутність свободи, оскільки уряд будь-якого, хто не згоден з його політикою, позначав як антидержавний елемент. Метою уряду стало знищення національної ідентитети кожного «племени», що, як мислив Корошець, виникло з ненависті до словенців та хорватів [16, 6.10.1921, с.1].

СНП навіть після Видовданської Конституції, незважаючи на свою автономістську політику, брала участь у роботі Національної скупщини у Белграді, хоча там вона залишалася у меншості. Автономістська Хорватська республіканська селянська партія бойкотувала роботу скупщини, незважаючи на неодноразові заклики СНП діяти спільно у вимаганні ревізії конституції [16, 6.09.1921, с.1]. Тому СНП почала кампанію по створенню блоку, який об'єднав би партії з автономістською програмою [16, 12.05.1922, с.1].

В цих умовах тенденція розділення словенського політикуму на югославістську та федералістську течії набула міцності. Основні програми були сформовані у ході підготовки до парламентських виборів у березні 1923 р. [12]

Прихильники першого табору підтримували югославський державний централізм та національну уніфікацію, коли створення єдиної югославської нації було б логічним та історично необхідним результатом розвитку окремих південнослов'янських етносів, до того не пов'язаних між собою, урівнювало би всі етнічні, культурні, економічні та державно-правові відмінності між ними та збило їх у нову, вищу і політично потужнішу югославську національну сукупність. Найбільш схильною до ідей югославізму була словенська ліберальна партія, а також словенські групи Національної радикальної партії (НРС), Соціалістичної партії Югославії (СПЮ) та Комуністичної партії Югославії (КПЮ) (до 1923 р.).

У підсумку основні ліберальні ідейні положення щодо словенських національних проблем та югославської держави рішуче відмовлялися від будь-якого федералізму. Основною метою лібералів було вирішити прихильно для словенців „проблему малого народу”, для чого було треба перевести в „югославізм” “словенську частину нації”, прямувати до максимального злиття, щоб вирости в цілісну югославську єдність.

Автономістсько-федералістські погляди поділяли Словенська Народна партія (СНП) та селянська Словенська Республіканська партія (СРП). За задумкою республіканців, Королівство СХС мало бути перетворене у Федеративну Республіку Югославію (ФРЮ). У склад ФРЮ входили б Словенія, Хорватія, Сербія та Болгарія як окремі особливі державно-правові одиниці. Словенія, як незалежна держава, мала б своє власне державне управління (Національні збори, жандармерія, фінанси, суд, податки). Спільними справами, у ФРЮ були б військово, закордонні справи, фінанси, валюта, комерційні контракти із зарубіжними країнами, митна служба і тарифи. Єдиним був би також президент ФРЮ, при чому один мандатний термін президентом був би словенець, другий термін – хорват, серб – третій і четвертий – болгарин.

Програма народників була більш розробленою в деталях, які стосувалися прав та обов'язків центру та автономних провінційних урядів. Автономна Словенія мала би уряд, обраний словенським парламентом, який мав визначати відносини між церквою і державою, законодавство, організацію політичного та фінансового управління та ін.

На передвиборчому мітингу 5 лютого 1923 р. в Любляні прибічники СНП виступили проти централізму конституції, яка демонструвала повне нерозуміння словенської ситуації, і тому потребували її перегляду. «Ми хочемо залишитися Словенцями в цій нашій власній країні. Тобто: ми не ненавидимо ані хорватів, ані сербів, але ми прагнемо залишитися своїм власним народом, і ми не хочемо бути сербізованими або хорватізованими», – були слова Антона Корошця. На цьому мітингу виступаючі говорили про словенців як окрему націю зі своєю мовою, культурою та економікою [16, 6.02.1923, с.1].

До передвиборної кампанії СНП у 1923 р. видала брошуру під назвою «Судіть по ділах. Довідник словенським виборцям у боротьбі за словенську незалежність», частини якої проаналізував словенський історик Я.Прунк. В брошурі партія хотіла пояснити свої вимоги автономії: «Словенці є окрема нація, яка має свою мову, свою культуру і освіту, і релігію, що відрізняється від сербської» [13, с.59-60].

Перебування в опозиції, як думала М.Півець, приносило партії можливість розробити в деталях свою програму вимог політичної та економічної автономії. Незалежність словенського народу, захист словенської освіти, допомога робітникам, церковна автономія, мирна зовнішня політика і перегляд Конституції стали основною точкою передвиборної програми СНП [15, с.359-360]. Така передвиборна програма сприяла надзвичайному успіху СНП у виборах 18 березня 1923 р. в Національну скупщину, коли вона знову здобула 21 мандатів та абсолютну більшість голосів, а також повернула собі перевагу в словенській політиці, яку в останнє політичний католицизм мав тільки на останніх виборах у Австро-Угорській імперії.

Незалежність словенського народу також обговорювали на V Католицькій нараді, яка проходила 25-28 серпня 1923 р. в Любляні. Прикладами можуть слугувати виступи А. Вебле «Про національну і громадянську освіту» та Ф. Тратніка «Націоналістична доповідь», де заперечувалися тези про викорінення національної ідеї та закликалося до боротьби за культурну та економічну незалежність словенського народу [8, с.174-175, 344-345].

Таким чином, з приводу своєї автономістської державотворчої програми і абсолютної підтримки виборців СНП здобула завдання домагатися дотримання певних аспектів автономії, наскільки їх дозволяли основні постанови Відовданської конституції.

Також у партійному зверненні до виборів до Національної скупщини, призначених на 8 лютого 1925 р., СНП обіцяла своїм виборцям продовжити боротьбу за словенську національну ідею [16, 7.11.1924, с.1.]

Передвиборчі мітинги почалися в листопаді 1924 року. Цікавим є передвиборче гасло СНП: «Державні та національні інтереси вище за все» [16, 25.11.1924, с.1]. Також до цих виборів випустили брошуру під назвою «Бій за існування та свободу Словенії». Вона представляла партійну програму, де, як її кінцеву мету, покладено незалежність Словенії. Виборців призвали вибрати між незалежною Словенією та покірністю словенського народу сербам чи хорватам [2, с.83-85]. Й на виборах до скупщини 1925 р. СНП знову досягла успіху – у порівнянні з попередніми виборами, програвши лише один мандат.

Бесіда А.Корошця з королем 13 грудня 1926 р. [16, 14.12.1926, с.1] та переговори з кандидатом на посаду прем'єра Н.Узуновичем дають можливість припустити, що в СНП вже були готові йти на поступки, щоби увійти в уряд.[3, с.184] У партії навіть заявили, що вони готові підтримати будь-який уряд, який буде вирішувати нагальні економічні та соціальні питання [16, 1.01.1926, с.1]. Заради вступу до уряду партія мала пов'язати себе з правлячою Національною радикальною партією (НРП), підтримати короля і відмовитися від вимоги автономії. 2 лютого 1927 р. СНП увійшла, разом з НРП, в шостий уряд Н.Узуновича, який пішов у відставку вже 16 квітня.

Новий прем'єр В. Вукичевіч зібрав новий уряд вже без СНП. Партія на зборах прибічників 3 липня 1927 р. подала програму, яка в перший раз після прийняття конституції не містила вимоги автономії, але тільки самостійність самоврядування, що допускала Конституція. Новий напрям у політиці СНП стверджував також виборчий девіз «Служити державі і в державі словенському народу, і всім його синам» [16, 5.07.1927, с.1] А.Корошець в липні 1927 р. погодився з сербськими радикалами та підписав з прем'єр-міністром Вукичевичем «Бледський протокол», за яким СНП ціною вступу в коаліційний уряд після виборів визнала Відовданську конституцію [16, 12.07.1927, с.1], і увійшов в уряд. Таким чином, в політиці СНП знов згодився радикальний поворот, оскільки партія відхилила свою попередню автономістську політику.

У словенській історіографії ще й досі йдуть дискусії про причини цього повороту. У роботі 1965 р. М.Мікуж писав: "Важко, звичайно, без архівів зрозуміти саму подію... Зовнішній шлях Корошця в цей час є нелогічний, він занедбав автономістичну політику і пов'язав себе з радикальною фракцією, за якою, безумовно, стояв двір" [5, с.5-6]. Д.Фріш, торкаючись питання Блейського протоколу, додає, що це було написано в дусі часу, несприятливого для будь-якої критичної історіографії, так що ми повинні переоцінити заново всі твердження про роботу СНП [3, с.185]. Дійсно, після декількох років боротьби, партія отримала чималий досвід діяльності по правилах сербської політики та, вочевидь, вирішила перейти на реформаторську тактику виживання та збереження здобутків автономії, які ще залишалися.

Від виборців СНП мала завдання домагатися дотримання певних аспектів автономії, наскільки їх дозволяли основні постанови Відовданської конституції. В якості найвищих адміністративних одиниць, на які були розбиті національні або історичні території, за конституцією стали так звані „влади”. Загалом у країні було створено 32 влади. Словенія була розділена на Люблянську і Маріборську влади, у яку також входило хорватське Меджимур'є. Влади мали виконувати ряд важливих провінційних соціально-економічних та культурно-освітнянських завдань через виборні органи місцевого самоврядування — владні скупщини, які обирали свої виконавчі органи — владні комітети. Ці органи самоврядування були призначені лише незначно пом'якшити централізм, тому що центральна влада утримувала різні форми контролю і можливості для обмеження їх роботи.

Для Словенії були характерним стало те, що робота самоврядних Люблянської та Маріборської влад в 1927-1929 рр. «насправді йшла автономно, словенським чином» [17, с.140]. Часткове обмеження централізму було нагородою для СНП за її співпрацювання з центром. Це було пов'язано з її двоїстою політикою, коли в Белграді партія відмовилася від своїх радикальних державотворчих вимог і постала лояльною частиною урядової централістської коаліції, і навпаки в Словенії – під її абсолютним лідерством – намагалася здійснити автономне вирішення справ, важливих для розвитку Словенії. Як справедливо вказує Ю.Перовшек, політичні маневри СНП протягом цих двох періодів були засновані на політичному прагматизмі [7, с.161].

Реалізація положень конституції щодо провінційного самоврядування почалася у січні 1927 р. На виборах в Люблянську та Маріборську владні скупщини 23 січня 1927 р. з абсолютною більшістю виграла СНП, пообіцяв, що вона буде прагнути законодавчої автономії Словенії. На відкриваючому засіданні 23 лютого 1927 р. СНП взяла на себе управління владними скупщинами та їхніми виконавчими органами — владними комітетами.

У Люблянці головою владної скупщини та владного комітету був обраний М. Натлачен, в Маріборі депутати більшості довірили ці функції Й. Лесковару. Оба нових найвищих функціонери були призначені з числа членів СНП, яка таким чином здійснила владне панування в сфері самоврядування. Обидва управління разом намагалися якомога більше перебрати від органів державної влади всі повноваження з реалізації конституційних положень і розширити свої права. Скупщини одногосно вирішили подолати адміністративний розділ Словенії за допомогою узгодження усіх важливих заходів задля її розвитку. Це було важливим досягненням на шляху згуртування нації.

До середини 1927 р. владні скупщини успішно перебрали від жупанів — мерів великих міст — місцеву власність і контроль над муніципалітетами, а з осені 1927 р. до початку 1928 р. після тривалого опору

белградського уряду, коли центральний бюджет не виділив достатніх дотацій всім органам самоуправління, серед усіх владних самоуправлінь у державі саме словенські скупщини одержали від міністерств найбільші повноваження.

Словенським органам самоврядування вже протягом короткого часу після прийняття бюджету на 1928 р. вдалося жваво поліпшити економічне становище і організацію діяльності установ у рамках придбаних повноважень. Для виконання своїх завдань скупщини створили свої власні управління та грошові установи, які працювали до створення королівської банської адміністрації у листопаді 1929 р. Більшість успіхів досягли в громадських роботах – в організації робіт щодо дорожніх і гідротехнічних справ, функціонування лікарень, базової освіти, культурних організацій.

Завдяки тяжкому загостренню внутрішньополітичної ситуації після вбивства хорватського політичного діяча С. Радича уряд не дозволив запропонованого спільного засідання «скупщини Словенії» для прийняття однакових правил в галузі охорони здоров'я, сільського господарства та соціальної політики, але обидва владні комітети зустрічалися на сумісних нарадах для спільного вирішення нагальних питань всесловенського характеру.

Словенські органи самоврядування під проводом СНП більш успішно, ніж інші в державі, виконували свої завдання. Особливі повноваження, які здобули обидві влади Словенії, насправді означали фактичну реалізацію автономного самоуправління в країні. У порівнянні з Хорватією, де центральний уряд гальмував роботу самоуправлінь, очолюваних опозицією, словенські влади були «держави в державі», як вважає М.Стіпловшек [17, с.163].

Роздільна робота двох окремих владних скупщин була свого роду компенсацією загального словенського парламенту, на думку Ю.Перовшека, скупщини були навіть свого роду предтечею словенського парламенту, обраного в 1990 р. [7, с.163]. Незважаючи на особливі повноваження та більш успішне виконання своїх завдань, ніж в других 31 органах самоуправління в країні, діяльність обох словенських органів була ще далека від реалізації законодавчої автономії Словенії, що було б можливо тільки шляхом перегляду положень конституції. Але СНП при входженні в уряд була змушена відступитися від вимог про перегляд Конституції. З введенням диктатури короля Олександра Карагеоргійовича в 1929 р. органи самоуправління були розпущені.

Таким чином, протягом міжвоєнного періоду словенський політичний католицизм пройшов довгий шлях постійної політичної боротьби між югославізмом та націоналізмом. У 1918-1929 рр. уявлення про політичне впорядкування словенської держави в усіх політичних таборах не виходили за рамки включення Словенії у більш широку, полінаціональну державну. Різниця у позиціях щодо словенського державного впорядкування зводилася до різниці в класових поглядах на форму та режим правління. Головним фактором стало ставлення до проблеми самовизначення у формі розширеної автономії.

Словенці не змогли утримати здобутків національно-політичного звільнення, досягнутих протягом перебування у Державі СХС. У Королівстві СХС словенці опинилися в умовах, які на відміну від Держави СХС, гальмували подальший словенський національний розвиток. Клерикальний табір (ВНП/СНП, громадські, просвітницькі, робітничі організації) рішуче прагнув до збереження словенської національної ідентичності та формування умов для переростання автономії у державну незалежність. У його діяльності можна виділити декілька періодів, за критерієм змін адміністративного устрою державних утворень, в які в той час входила Словенія.

Наприкінці I світової війни ВНП була найвпливовішою політичною організацією в Словенії. Внутрішні організаційні зміни відобразили також зміни у політичній орієнтації у лівий, більш ліберальний бік, та призвели до перехоплення ВНП провідної ролі у віденському парламенті, де А.Корошець постав головою Югославянського депутатського клубу; йому було довірено зачитати «Травневу декларацію» 30 травня 1917 р., в якій були чітко сформувані вимоги об'єднання всіх південно-слов'янських провінцій імперії в єдине ціле, під габзбурзьким жезлом. На той момент співпрацювання словенських католицьких політиків з Хорватською партією права у справі захисту ідей тріалізму-австрославізму вже нараховувало біля півстоліття.

Поворотним моментом у політичній орієнтації СНП можна враховувати часи існування Держави СХС (жовтень-листопад 1918 р), що можна виділити як перший період в діяльності католицьких політиків у нових умовах реалізації національного самовизначення. А.Корошець зіграв дуже важливу роль в її встановленні 29 жовтня 1918 р. Вже 1 грудня, після з'єднання Держави СХС з Королівствами Сербія та Чорногорія, він був обраний віце-прем'єр-міністром у першому уряді Королівства СХС. Цей період можна визначити як кульмінаційний у популярності католицького табору, коли перехід партії на позиції словенства приніс довго очікувану автономію та розвиток у буржуазно-демократичному напрямі, формування свого автономного парламенту та уряду, об'єднання центральних та східних словенських земель за єдиним кордоном.

Однак наступний період, у грудні 1918 – грудні 1920 рр., зовнішньо- та внутрішньо-політична ситуація в Словенії радикально змінилася, на місце прогресивного розвитку автономії та завершення об'єднання словенських земель прийшла загроза словенським національним інтересам у обличчі Австрії, яка захопила Карінтію, Італії, яка окупувала Примор'є, та великосербського централізму, який ліквідував національні збори та замінив Національний уряд Словенії на Провінційний та в чотири рази скоротив його функції. Ці фактори сприяли тому, що ВНП (з 6 квітня 1920 р. СНП) загубила колись абсолютну підтримку виборців та вийшла з уряду наприкінці 1920 р.

Період з грудня 1920 р. по липень 1927 р. можна визначити як опозиційний. В центрі своєї політичної програми СНП поставила боротьбу за словенську автономію. Депутати СНП в белградській скупщині

затребували перегляд центристської «Видовданської Конституції» 1921 року й рішуче підтримали вимогу про створення єдиної і автономної Словенії.

Після декількох років боротьби, у 1927 р. в політиці СНП знов згодився радикальний поворот, оскільки партія відхилила свою попередню автономістську політику. Коаліційний період співпраці з центральною владою, з липня 1927 р. по січень 1929 р., ознаменувався спробами СНП захистити хоча б ті залишки місцевого самоврядування, які ще мали дві словенські провінції — Люблянська та Мариборська — за адміністративною реформою 1927 р. 27 липня 1928 р. А.Корошець, словенець, здобув посаду прем'єр-міністра, вперше та востаннє в історії Королівства СХС.

З введенням режиму диктатури 6 січня 1929 р. СНП, як і всі останні партії в Королівстві, була розпущена. Однак, незважаючи на формальні заборони, партія зберегла свою соціальну, господарську та освітянську структуру, широку мережу прибічників та зберегла підтримку більшості словенського електорату у 1930-ті роки.

Джерела та література

1. Густинчич Д. Национальное движение словенцев накануне и в период войны 1914-1918 гг. // Историк-марксист. - 1941. - № 5. - С.82-91.
2. Boj za obstoj in svobodo Slovenije. - Ljubljana: Tajništvo SLS, 1924. - 85 str.
3. Friš D. SLS in slovensko nacionano vprašanje med sprejetjem vidovdanske ustave in Blejskim protokolom // Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti. - Ljubljana: ZZDS, 1998. - S.180-185.
4. Gestrin F., Melik, V. Slovenska zgodovina: od konca 18. stoletja do 1918. - Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. - 358 str.
5. Mikuž M. Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941 / Metod Mikuž. - Ljubljana: Mladinska knjiga, 1965. - 555 str.
6. Perovšek J. Državnopravni razvoj Slovenije v letih 1918-1921 // Slovenija od prve svetovne vojne do koroškega plebiscita in Rapalla. - Ljubljana: MNZ, 2000. - str. 9-20.
7. Perovšek J. V zaželjeni deželi: slovenska izkušnja s Kraljevino SHS/Jugoslavijo: 1918-1941 / Jurij Perovšek. - Ljubljana: INZ, 2009. - 314 str.
8. Peti katoliški shod v Ljubljani 1923. - V Ljubljani: Glav.priprav.odbor, 1924. - 386 str.
9. Pleterski J. Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. - Maribor: Obzorja, 1981. - 437 str.
10. Pleterski J. Politika „novog kursa«, jadranski kompromis i Slovenci. - Beograd: Jugoslovenski istorijski časopis. - 1975. - 88 str.
11. Podgoršek N. Hrvaška Stranka prava in njen odnos do Slovencev v devetdesetih letih 19. stoletja // Zgodovinski časopis. – 2005. - № 3–4. - S.427–445.
12. Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS (1918-1929). - Ljubljana: Arhivsko društvo, 1998. - 208 str.
13. Prunk J. Narodni programi v slovenski politični misli 1848-1945 // Teorija in praksa. - 1986. - Št.6. - S.411-428; Št.7-8. - S.604-633; Št.9-10. - S.1016-1035.
14. Stiplovšek M. Avtonomistična prizadevanja v skupščinah ljubljanske in mariborske oblasti (1927-1928) in banskem svetu Dravske banovine (1931-1941) // Slovenci in država : zbornik. - Ljubljana: INZ, 1995. - Str. 185-195.
18. Tominec A.Osnovna načela krščanskega socializma: delavska okrožica Leona XIII. - Ljubljana: Delavska založba, 1931. - 199 str.
19. Zečević M. Na zgodovinski prelomnici: Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929. Knj. 1. - Maribor : Obzorja, 1986. - 281 str.
20. Zečević M. Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921 / Momčilo Zečević. - Maribor: Obzorja, 1977. - 425 str.

Мальшина Е. В. Национальная государственность во взглядах и политической деятельности словенского клерикализма (1918-1929 гг.)

В статье рассмотрены истоки словенской государственнической идеи, проанализирована партийная палитра словенской политики в 1918-1929 гг., охарактеризованы клерикальный, либеральный и социалистический политические лагеря и их деление на направления югославизма и словенства, упорядочены их программные взгляды о государственном строительстве в борьбе за политическую реформу в Королевстве СХС, рассмотрены факторы развития политического католицизма в Словении, разработана периодизация его государственнической деятельности.

Ключевые слова: Государство СХС, Королевство СХС, Словения, политический католицизм, государственное строительство.

Malshina K. V. The Slovenian state-building in the views and political activity of the Slovenian clericalism (1918-1929)

The article deals with the origins of the Slovenian state idea, analyzed the party palette of the Slovenian policy in 1918-1929. Clerical, liberal and socialist political camps and their division into political directions of Yugoslavism and Slovenism, their program views about state-building in the struggle for political reform in Kingdom are put in order, the factors of the development of the political Catholicism in Slovenia are considered, periodization of its political activity is developed.

Keywords: the State of SHS, the Kingdom of SHS, Slovenia, political Catholicism, state-building.